

Az elfeledett Magyar Szemle

(Szépirodalmi hetilap a XIX. századból)

„A Magyar Szemle az 1888. év telén kezdette meg pályafutását. A viszonyok ekkor egy előkelő, magas szinten álló szépirodalmi lap alapítására éppen nem voltak kedvezők. Sokan akadtak, akik balsikert jósoltak, s az első küzdelmes három év igazolni látszott feltevésüket.” — írja Kaczvinszky Lajos 1898-ban, a lap tízéves fennállására kiadott emlékalbum előszavában.¹ Majd így folytatja: „A Magyar Szemle évről évre tért hódított, s ma már, fennállásának tizedik esztendejében kivívtá, hogy joggal soroztatik hazánk legtekintélyesebb és legerjedtebb szépirodalmi lapjai közé.”

A lap a századvég sokszínű szellemi életének egy drabját őrzi. Hatása, ha bűvópatakként is, de messzire elvezet, többek között Krúdy Gyuláig. A lap a modernnek nevezett irodalommal szemben foglal állást, a naturalizmus túlkapásai ellen tiltakozik. A Jókai jelképezte idealizmust népszerűsíti, célja egy új, katolikus szellemű írógárda felnevelése, mely sikerrel veszi fel a harcot a modernekkel. A lap nem áll egyedül szándékával, része a XIII. Leó pápa által meghirdetett „kultúrharcnak”. Ez megmozgatja az egész magyar katolikus életet és egész sor kulturális együletet, kört, szervezetet hoz létre.

XIII. Leó² az egyház elvesztett politikai és kulturális hatalmát igyekezett visszaállítani, az állam és egyház viszonyát megreformálni. A katolicizmus szellemének megújításával az egyházat a polgári társadalom keretei közé beilleszteni.

Ez a megújulási kísérlet Magyarországon is érezte hatását, leginkább a pápa *Christianae sapientiae* kezdetű enciklikája. A kiegészés óta a katolikus egyház szinte minden téren veszített pozícióiból. A népoktatásról szóló 1868 / XXXVIII. törvénycikk a községek lakóira bízta, hogy állami vagy felekezeti iskolát akarnak-e. A vegyes házasságok és az ebből származó gyermekek vallásának kérdése is nagy port kavart. Az állam és az egyház szétválásának pedig hosszú időn keresztül a viták kereszttüzében állott. A katolikus egyház minden területen igyekezett elvesztett befolyását visszaszerezni, és a XIX. század kilencvenes éveiben „kultúrharcot” indított. „Kultúrharc akkor keletkezik, mikor az állam alattvalói, illetőleg azoknak tekintélyes részére nézve lelkiismeretben lehetlenné válik mind az egyházi, mind az állami törvényeknek engedelmeskedni, vagyis az állampogárok már magával az egyiknek való engedelmesség által szembeszállnak a másik fél törvényeivel és rendeleteivel. Kultúrharcnak kell ezért neveznünk a Csáky Albin 1890 februárjában kiadott úgynevezett elkeresztelési rendelete által kitört s eddig egyházpolitikainak nevezett harcot.”³

XIII. Leó 1893. szeptember 2-án enciklikát intézett Magyarország főpapjaihoz, melyben „iratokkal szemben iratokat” követel, valamint katolikus gyűlések összehívását javasolja, és a vallásos érzelműeket politikai harcra szólítja fel. Ez adott lökést a különböző egyesületek, körök, társaságok szerveződésének.

A Budapesti Katolikus Kör 1892 elején alakult, Lévy Imre piarista tanár szorgalmazására. Elnöke Esterházy Miklós Móric lett. A kör társasági alapon szerveződött. „A köröknek tulajdonképpen az a céljuk, hogy a társadalmi életet élénkítsék, a nemzeti kultúrát terjesszék, az egytűvé tartozásnak érzetét ápolják.”⁴ A kör nem foglalkozott politikával. A kilencvenes évek egyházpolitikai harcai idején szervezte a katolikus kulturális életet. Anyaintézete volt a vidéki köröknek, egyleteknek, kaszinóknak, melyek országos szerve-

zetté alakultak Katolikus Egyesületek Országos Szövetsége néven. Nagygyűléseket tartottak először Budapesten, ezek később a katolikusok évenként ismétlődő seregszemléi lettek. 1897. október 12-én avatták fel új Molnár utcai palotájukat, melynek termeiben tudományos és irodalmi felolvasásokat is tartottak.⁵

Az 1847-ben alapított Szent István Társulat „jó és olcsó könyvek terjesztésére” alakult. A szabadságharc idején kifejezetten hazafias szellemű volt. Gróf Károlyi Sándor elnöksége idején indították a nagy példányszámú „népiratkákat”. Ekkor lett a Katolikus Szemle havi folyóirat, a Társaságon belül tudományos és irodalmi szakosztály indult. 1898-ban lett igazgató Kaposi József, a Magyar Szemle szerkesztője. Az ő igazgatása alatt indult a Családi Regénytár, és az ő hatásköre lesz az ifjúsági iratokat terjesztő irodalmi ágazat. A Társaság saját nyomdát vásárolt Stephanaeum név alatt, így valóságos katolikus akadémia is lett.⁶

Megélelénkülő katolikus társasági életébe kapcsolódik tehát a Magyar Szemle. Az 1890-es évekre tekintélyes hetilappá válik, hétezer példányszámban jelenik meg. A kiadóhivatal az Új utca 14. szám alatt volt. Tulajdonosa Kaczvinszky Lajos, kinek alakját Krúdy Gyula emlékező cikkeiből ismerjük. „Egy kukkot sem tudott magyarul . . .”⁷ vagy „Német nyelvű ember léteire lelkesen áldozott pénzt és időt magyar újság kiadására.”⁸

A lap szerkesztője Kaposi József volt, Esztergom főegyházmegyei áldozópap, a Fioretti fordítója, jeles magyar Dante-kutató. Megint Krúdyhoz fordulunk, aki így emlékezik: „Ah, én láttam a lelkében járó embert deli ifjúságában az Új utca egy szerény utcai szobájában, ahová az ifjúság vándoréveiben szerencsémre beléptem, megértést, barátságot, rajongást, bátorítást keresvén az idegen városban.”⁹ Krúdy mind Kaposiról, mind a Magyar Szemléről a legmelegebb hangon emlékezik meg. Az ifjú, tehetséges írókat kereső szerkesztő figyelmét Kanyurszky György¹⁰ hívja fel a Pestre érkező íróra. „Majd elfelejtettem, amice, üdvözölni önt a Budapesti Hírlapban elért írói sikere alkalmából. Kaposi József barátomat, a Magyar Szemle szerkesztőjét már figyelmeztettem is akkor, hogy nézzen utána az írónak, aki a roráté misztériumát oly ragyogó színekkel írta meg, hogy örömet leli benne minden katolikus ember.”¹¹ Így lett Krúdy Gyula 1896-tól 1904-ig a Szemle munkatársa. Bár soha nem kötelezte el magát teljesen egyik vagy másik lap mellett, a századfordulóig jelentős számú cikket, novellát és egy kisregényt közölt itt. Kaposi biztatása, türelme, tanácsai és javításai avatják igazán íróvá. Az Új utcai Helikon, ahogy ő nevezi „Magva volt a modern katolikus irodalomnak, amelyből a mai katolikus irodalom kifejlődött. Kaposi valóban új irodalmat kezdett lapjában (később a Szent István Társulat élén is) — biztosítva látszott annak az írónak és költőnek a sorsa, aki nem távolodik el élete folyamán a legnemesebb irányzattól.”¹²

A katolikus irány a zsidó liberális sajtót tartja legnagyobb ellenfelének. Úgymond az Otthon kávéház, és az ott gyülekező írók rontják meg a magyarság erkölcsseit. „A magyar otthon azonban veszít régi melegéből, kedves verőfényéből, és ahol Khon Mór megnyit egy -Otthonhoz- címzett kávéházat, a családapa oda hordja a jövedelmét, otthagyja a pénzét és boldogságát is.”¹³ Így lesz érthető a szakítás Krúdy és a katolikus irány között, midőn az író átpártol az Otthon Körhöz. „A lármás Otthon Körbe tolongott mindenki, mert az volt a híre, hogy most már innen sorozzák be az írókat.”¹³

A Szemle által bemutatott „pesti vásár” képei szinte megegyeznek *A vörös postakocsi* előszavában elmondottakkal. Kaposi József így fogalmaz: „Íme egy agg nőt meggyilkolnak a temetőben az édesatyja sírján pár nyomorult garasért, s még azt a réz Szűz Mária érmét is letépi a nyakáról, melyet folyton viselt . . . A főváros utcáin, terein, környékén éjjel, de sőt nappal is rablók törnek a gyanútlanul dolguk után járó polgárookra, kifosztják és összeszurkálják őket. Úri tolvajok, gavallérok ezeket sikkasztanak a rájuk bízott pénzből, s aztán vagy föbbe durrantják magukat, vagy pedig Amerikába igyekeznek menekülni . . . Gyermekek megölik szülőiket, s apák lemészárolják családjukat, mert az életküzdelmet megunták, s a nyomorúságot nem bírják elviselni.”¹⁴

A lap szociális kérdésekkel is foglalkozik.

„A mi gazdáink . . . tudni sem akarnak a megváltozott viszonyokról, s a munkással ma is úgy bánnak, mint ezelőtt fél századdal, noha az igények azóta tetemesen fokozódtak, s a megélhetés sokkal nehezebb lett. A munkás ma már tudatával bír annak, hogy az élethez joga van, s ha keservesen megdolgozott, tisztességes bért akar érte, hogy annyira-amennyire jól lakhasson, illőn öltözködhessen, s legyen helye, ahol fejét nyugalomra hajtsa.” (Az 1898-as szabolcsi és zempléni sztrájkok nemcsak cikkekben, hanem novellákban is megjelennek. Báttaszék Lajos „Az igazság nevében”¹⁵ címmel írt az esetről, mely a csendőrség sortüzével ért véget. Krúdy is szentel egy cikket az agrárkérdésnek „A huncut paraszt huncutkodása”¹⁶ címmel. Ebben Szabolcs vármegye földjei zsidó kézre jutnak, a botrányosan alacsony fizetések miatt a paraszt éheznek, és „huncutkodik”. Felháborítónak tartja, hogy a kormány intézkedése abból áll, hogy a sztrájkolók közé lövet, ahelyett, hogy a parasztság szociális helyzetének javításán munkálkodnék.

A lapot olvasva szembetűnik, hogy a Szemle lelkesen dicséri Szemere Miklós pohárköszöntőjét, melyet 1897. február 7-én mondott a Nemzeti Kaszinóban. Kaposi a pár nap alatt szállóigévé lett mondattal kezdi cikkét: „Nem boldog a magyar!”¹⁷ Szemere és pohárköszöntője számtalan Krúdy-írás témája. A magyarság megmentésével foglalkozó legendás kártyás nézetei nem maradnak mindig hatástalanok az íróra, bár regényeiben leszámol az illúziókkal.¹⁸

Am vallási és politikai érdeklődésén túl a Szemle mégis csak irodalmi, kritikai hetilap. Az itt publikáló írók többé-kevésbé beletartoznak abba a vonulatba, amely kapocs Jókai és Krúdy között. Jókai a Szemle számára a legnemesebb magyar hagyományok, a becsület, tisztesség megtettesítője, a számtalanszor propagált nemes irodalom jelképe. A liberálisnak mondott modern irodalom azért nagy ellenfél, mert úgymond a rosszra nevel azzal, hogy a reálisat és nem az ideálisat mutatja be.

Az -r. aláírással 1900-ban megjelent tanulmányosorozat „A magyar irodalom történetéhez 1867-től máig”¹⁹ Jókaiából kiindulva tárgyalja a korszak irodalmát, megállapítván, hogy nélküle nem lenne magyar széppróza. Mikszáth tehetségét nem tagadja ugyan, de az Új Zrínyiász — amelyet megdöbbenően cinikusnak tart — kapcsán megrója, hogy nem jóra használja adottságait. A többi író, kiket a szerző emleget, jóval kisebb tehetséggel bírnak, mint nagy elődjük. Tolnai Lajos, Balázs Sándor, Vértesi Arnold, Beöthy Zsolt, Kvassay Ede, ifj. Ábrányi Kornél neve mellett ide sorolja Gozsdut is. Külön megemlékezik a Magyar Szemle által felfedezett írókról. A sort a Cyprián álnéven író Andor Józseffel kezdi.²⁰ A nyíregyházi Andráschik családból származó író az irodalomért a papi hivatást hagyta el. Tarczai György a Szemlében művészettörténészként lépett fel, történelmi tárgyú novellái alapján a történelmi regény újjászületését várják tőle. A cikk Krúdyt mint ifjú tehetséget emeli ki, bár felrója neki pongyolaságát, ismétléseit és laza kompozícióját.

A Szemle 1899. évfolyamának 35. számában olvasható az *Esteledik* című vezércikk. Krúdy itt tőle szokatlanul irodalomelméleti kérdésekkel foglalkozik. Szerinte a novella az aesopusi, La Fontaine-i és anderseni gyökerekből táplálkozik, jellegzetessége a pár szóval összefoglalható, világos vonalvezetésű, nemesítő jellegű történet. Persze az elbeszélést meg kell fosztani a ráakódott sallangtól. A Szemlében publikált novelláinak jó része megfelel ezeknek a kívánalmaknak. Megmarad a néhány szóval elmondható történet, de a lineáris cselekményvezetés felbomlik, asszociatív jellegű, laza szerkezetű történetfűzérré válik.

Gáspár Imre is érzi a kettősséget Krúdy műveiben, az Ifjúság című kötetről így ír 1899-ben: „A novellából (a címadó írásról van szó — a szerz.) kiérezni, hogy a törekeny kereten belül magának az ifjú költőnek Sturm und Drang korszaka, minden zseniális költő tehetségnek elmaradhatatlan forradalma zajlik le erőteljes hullámmal; hogy ott bent az igazi idealista számol le az őt környező léha áramlatokkal, hogy most számol le erős önkritikájával, még saját hibáival is.”

A lap irodalommal foglalkozó cikkeiből, kritikáiból kitűnik, hogy keresik azt az író-t, aki Jókai majdan megüresedő helyét elfoglalhatná. Bár ifjúsága miatt tartózkodóan nyilatkoznak róla, de ezt az író-t Krúdy Gyulában látják.

A Magyar Szemle hatása nagyon messzire nyúlik. Erdélyi Gyula személyén túl is érezhető hatása Szemere Miklós lapjában; *A Cél* c. lap szintén földolgozásra vár. Andor József pedig a Szemle 1904-es megszűnése után az 1909-ben induló, szintén katolikus irányú „*Élet*” főszerkesztője lesz. A lap első évfolyamában így ír a Magyar Szemlé-ről: „És megszűnt. Meg kellett szűnnie, mert a magánvállalkozás nem bírta a konkurrenciát. A közönség nagyobb változatosságot, bővebb tartalmat és főként és elsősorban képeket várt. És mert nem kaphatta meg, másutt kereste. Nem szakadunk el a Magyar Szemle irányától. A régi gárdából sokan összetalálkoznak az új lap hasábjain. Mindaz, ami abból hiányzott, itt megvan... Az új küzdelemre kilépő új harcos, az „*Élet*” tisztelettel hajtja meg zászlóját immár csaknem feledésbe merült őseinek a „Magyar Szemlének”.

Jegyzetek

1. Magyar Szemle Emlék-Albuma 1888—1890. Bp. 1890. Előszó; A kötetben megjelent Krúdy-novella címe: Történet a kis Péterről. — 2. Életrajzok: Füssy Tamás; XIII. Leó pápa élete. Bp. 1887; XIII. Leó pápa és a magyar nemzet; Gyászbeszéd Ó-Tátrafüreden, július 29-én elmondta Dr. Breznay Béla egyetemi tanár (Bp. 1903.). Leót a nagy magyarpártoló pápák sorában említi, 1896. május 1-jén, pápai körlevelet intézett a millennium alkalmából Magyarország főpapjaihoz *Insignes Deo* címmel. Október második vasárnapján „Magna Hungarorum Domina” néven ünnepet iktatott be Magyarországra javára. Hosszabb értékelést közöl Vécsey Aurél: A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban címmel, Bp. 1930. — 3. Salacz Gábor: A magyar kultúrharc története 1890—1895, Bécs, 1938. 9. p. — 4. Kántor Károly: A Budapesti Katolikus Kör célja és társadalmi jelentősége, Bp. 25 p.; Sziklay János: 40 év a katolicizmus történetéből a „Magyar Állam” negyvenéves jubileuma 1895—1899; Bónitz Ferenc: Gróf Zichy Nándor, Bp. 1914. — 5. Itt olvasta fel Krúdy Történet a kis öreg-ről c. elbeszélését. — 6. A népies irodalomról in: Magyar Szemle 1898/23. A cikk ismerteti a Szent István Társulat népiratkáit. Lásd még: Notter Antal: A Szent István Társulat története Bp. 1904; a Magyar Szemle 1899/2 számának vezércikkét a Szent István Társulat címmel. — 7. Krúdy Gyula: Az Új utcai Helikon (1928) in: Írói Arcképek Kármán Józseftől Kiss József-ig, Magvető, Bp. 1957. — 8. Krúdy Gyula: A bölcsek bora (1927) A szobrok megmozdulnak, Gondolat, 1974. — 9. Krúdy Gyula: Az ember, aki a lelkében járt (1922) u. o. — 10. Kanyurszky György theológiai doktor, egyetemi r. tanár, 1877-ben doktorál, majd segédlelkész Szántón. 1886-ban a budapesti egyetem Theológiai karának r. tanára, ahol szír, káld, és arab nyelvet tanít. Krúdy megemlékezik róla „Kanyurszky tanár úr” c. 1926-os írásában. — 11. Krúdy Gyula: Krúdy Gyula látogatásai (1930) Egy krónikás könyvből, Szépirodalmi, 1887. 476 p. A Budapesti Hírlapban „Történet a szegény leányokról” c. elbeszélés 1896. július 11-én, egy hónappal Krúdy szemlebeli bemutatkozása előtt jelent meg. — 12. Krúdy Gyula: A régi katolikusok keresztes vitézei... u. o. — 13. Krajcáros újságok MSZ./27. 1897/8. sz. — 14. Krúdy Gyula: A régi katolikusok keresztes vitézei... — 15. Báttaszéky Lajos: Az igazság nevében. MSZ. 1898/33. sz. 389—390. p. — 16. Krúdy Gyula: A huncut paraszt huncutkodásai. MSZ. 1900. 21. sz. 245 p. — 17. MSZ. 1897/7. sz. Hétről hétre. A rovatot Kaposy József írja Tánkréd álnév alatt. — 18. Szörényi László: Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben. Vigilia 1987/6. sz. — 19. MSZ./16. sz. A magyar irodalom történetéhez; 1867-től máig. — 20. 1892. tavaszától jelennek meg novellái a Budapesti Hírlapban. A Katolikus Szemle, a Pesti Napló, az Egyetemi Lapok, a Nyíregyháza, a Fővárosi Lapok, Ország-Világ; az Új idők, és természetesen a Magyar Szemle hozzák rendszeresen írásait. Kaposy József adja ki egy esztergomi kanonok támogatásával első könyvét „elbeszélések” címmel, 1897-ben.